

styre med en för sin tid omfattande rösträtt, omfattande 73 procent av männen.

En viktig roll fick nu nationalliberalerna, medelklassmän med nationella drömmar om att alla danska områden skulle knytas samman. Frågan gällde Slesvig, Holstein och Lauenburg som var danska hertigdömen men inte likvärdiga delar av riket. Liksom andra tyska eller delvis tyska småstater ingick de två senare samtidigt i Tyska förbundet. Och liksom på andra håll attraherades tyskarna i dessa områden av Bismarcks enhetsverk som fullbordades med kejsardömet 1871. I Slesvig var danskarna i majoritet, men de danska leden glesnade alltmer längre söderut. Försöken att mot stormakternas vilja helt inlemma Slesvig (Ejderpolitiken) ledde till Danmarks definitiva nederlag i kriget 1864. Alla tre hertigdömen förlorades. Landytan minskade med en tredjedel, befolkningen från 2,5 till 1,5 miljoner invånare.

Nationalitetsfrågan komplicerade den konstitutionella situationen. Olika grundlagar kom tidvis att gälla för kungariket (exklusive hertigdömena) och helstaten (med Slesvig). Efter nederlaget 1864 infördes en ny konstitution två år senare. Att revolutionsvindarna från 1848 hade försvunnit och de maktägande flyttat fram sina positioner var uppenbart. Utan att gå in på detaljer kan man säga att särskilt godsägarnas inflytande stärktes markant. Främst genom överhuset, landstinget. I Sverige fanns olika mekanismer för att t.ex. komma överens om de två kamrarna kom till olika beslut i budgetfrågor. Så inte i Danmark. När den växande bonderörelsen förde fram Venstres kandidater i valen uppstod från 1880-talets mitt ett dödläge, främst på grund av försvarsfrågan. De konservativa krävde, med hänvisning till Tyskland, en upprustning med i första hand befästningar kring Köpenhamn. Venstre nekade anslag. En försvarskritisk, för att inte säga antimilitaristisk eller pacifistisk strömning, fick där starkt inflytande.

Man talar om Venstres dåtida ”visnepolitik”, alltså vissna som blommor gör. Partiledaren Christen Berg uttryckte Venstres konfron-

tationslinje 1883: För en regering som åsidosätter valresultatet som denna ”kommer allt att vissna i händerna”. Så länge som kungamakten och regeringen stödde sig på landstinget, och inte på det mer demokratiska folketinget, skulle man obstruera, vägra att godkänna statsbudgeten. Följden blev provisoriska finanslagar under den auktoritära statsministern Estrups regemente. Tiden 1885–1894 kännetecknades av skarpa konflikter, något som också den framväxande arbetarrörelsen bidrog till med sina politiska och fackliga krav. Både Venstres och Socialdemokraternas ledare fängslades. Estrup sårades för övrigt 1885 vid ett skottattentat utfört av en ung typograf. Undantagstillståndet var då inte långt borta.

Från 1890-talets mitt skedde en islossning. Venstre och de konservativa kunde enas i en kompromiss och provisoriska finanslagar tillgreps inte mer. Överenskommelsen träffades över huvudet på Estrup som avgick, mycket bitter. Att han avled 1913, samma år som Socialdemokraterna fick flest röster i valet till folketinget (men inte flest mandat) kan också illustrera tidens nya vindar. Efter en storlockout på arbetsmarknaden 1899 enades arbetsgivare och fackföreningar om ett avtal som reglerade båda sidornas rättigheter och skyldigheter. Med parlamentarismen 1901 och de tidigare nämnda rösträttsreformerna inleddes en mer stabil period som också innebar sociala reformer.

Norsk nationalism

Att demokrati och nationalism vävdes samman i Norge är naturligtvis betingat av unionsfrågan.⁴⁰ Under 1814 upplöstes bandet med Danmark och efter några korta sommarmånader av eget styre tvångsanslöts Norge till unionen med Sverige, helt enligt Kielfreden 1813. Unionen var dock främst en personalunion; den svenske kung-en var också kung i Norge, men alltså inte unionskung över ett sammanslaget rike. Norge hade egen författning, regering, riksdag, försvar, förvaltning och egna gränser mot omvärlden. Fram till 1890-talet gällde konflik-

40 Förutom de nämnda antologierna om unionsfrågan kan här nämnas Kaartvedt 1984 (om Høyre) och Mjeldheim 1984 (om Venstre).

terna mellan unionsrikena förhållandena *inom* unionens ramar, inte dess *existens*. Successivt blev Norge likställt med Sverige, men kraven på egen utrikespolitik (formellt gällde konflikten 1905 ett separat norskt konsulatväsen) kunde inte unionen svälja.

Författningen från den 17 maj 1814 hade reviderats efter unionens ingående, men man behöll huvudpunkterna i den för sin tid mycket fria författning som undertecknats i Eidsvoll. Ett enkammarssystem (i praktiken) och en rösträtt som också omfattade de självägande bönderna var de viktigaste inslagen.

Inom unionens ramar började en norsk nationalkänsla att växa sig allt starkare, särskilt från 1800-talets mitt. Politiken kom att polariseras. På ena sidan stod Venstre, bönderna och liberala stadsbor, på den andra Høyre med främst ämbetsmän i spetsen. Partierna uppstod som en följd av unionsstriden på 1880-talet där Venstre drev på likställighetskraven och så småningom den fulla frigörelsen, medan Høyre verkade för fortsatt union. Först 1905 ställde partiet sig på upplösningsvännernas sida. Venstre stred för parlamentarism och demokratisering och motsatte sig den styrande kungamakten. På så sätt blev norska Venstre en inspirationskälla också för svenska radikaler och lantmän.

Den folkliga mobiliseringen, konflikten med ämbetsmannaintressena och dess allierade kungamakten, gjorde att den norska nationalismen fick en mer liberal vänsterpräglad färg. Det var Venstre som hårdast drev den nationella frågan och lojaliteten med Sverige gjorde att Høyre utmålades som ett onationellt parti. Också i kulturella frågor framstod Venstre som mer nationellt. Man ville förnorska det språk som egentligen var en dansk dialekt. Ämbetsmannastaten var genomsvrad av det danska. Om den politiska frigörelsen riktades österut, riktades den kulturella mot söder.

Det parlamentariska genombrottet skedde redan 1884. I en politiserad rättsprocess dömdes norska statsråd till avsättning av riksätten, dominerad av Venstrepolitiker. Anledningen var att de stött Oscar II:s vägran att underteckna en lag som gav de norska statsråden tillträde

till stortinget. Kungens vetorätt var inte absolut. Syftet med lagen var att införa ett parlamentariskt ansvar för statsråden. Slutresultatet blev att kungen tvingades acceptera en regering ledd av Venstreledaren Johan Sverdrup. Liberaler och lantmän i båda unionsrikena jublade, de konservativa skummade av raseri. På 1890-talet tog Venstre upp kravet på allmän rösträtt och 1898 genomdrevs allmän rösträtt för män. Kvinnor fick kommunal rösträtt 1900 och allmän rösträtt 1913.

Unionskonflikten från 1890-talet, särskilt under det dramatiska 1905, ökade den politiska mobiliseringen i Norge. Folkomröstningen i augusti 1905 om att godkänna regeringens handlande i unionsfrågan stärkte naturligtvis folkstyrelsetanken, även om de politiska påtryckningarna och stämningläget gav litet utrymme för öppen opposition. Rimligen fanns det fler motståndare till upplösningen än de tappra 184 som sade nej, mot de 368 000 som sade ja. Att Sveriges tidigare näringsminister för en del år sedan förklarade att Norge var världens sista sovjetstat var fel. Man kan ju hävda att det snarare var den första . . .

Unionsfrågan mobiliserade också kvinnorna, trots att de inte fick delta i omröstningen. Uppemot 250 000 kvinnor gav i en namninsamlingskampanj sitt stöd åt upplösningen. Denna mäktiga insats hade betydelse för kvinnorösträtten som stegvis sedan infördes, till fullo 1913.

En annan effekt av unionsfrågans lösning var att stridslinjerna kunde dras på ett mer normalt sätt för ett modernt industrisamhälle. Politiken kom nu att gälla fördelningspolitik, statens roll och andra vänster-högerfrågor. En stark drivkraft för Norges starke man 1905, Venstremannen Christian Michelsen, var att privategendomens och rättsstatens försvarare måste stå emot den sociala radikalism som Arbeiderpartiet stod för. Unionsstriden mot kungamakten medförde också att monarkin befästes i Norge. Denna paradox kan förklaras av att Michelsen ville ha ett snabbt internationellt erkännande av den norska staten. Med en från Danmark importerad prins (Carl blev Haakon) skapades också stabilitet. Att prins Carls tillträde skedde

med påhittade, förvandlats till något självklart sant, något som alla medborgare kritiklöst borde tro på.

Det är sådana olika former av medveten användning av historien som här står i fokus. Och det är här förmågan att kritiskt granska de historiska tolkningar som görs blir så viktig. Historien kan vara ett effektivt vapen för att övertyga omgivningen. Alltså behöver vi som medborgare, lyssnare eller tevetittare redskap för att kunna förstå hur detta kan gå till. Den öppna propagandan från Hitlers Tyskland eller Stalins Sovjet, eller från senare diktaturer som Spanien under Franco och Irak under Saddam Hussein, kanske oftast avslöjar sig själv, men mindre uppenbara sätt att sprida en historietolkning kan vara svårare att genomskåda. Låt oss se några exempel på bådadera ur historien innan vi går vidare med de inledande resonemangen.

Att tolka det förflutna

Kampen om historien handlar i de allra flesta fall om tolkningar. Olika parter kan vara överens om vad som hänt, i alla fall om grundläggande fakta. Men vad betyder det? Hur ska vi tolka händelsen? Vilka ord och begrepp ska användas? Svenska historiker har länge varit eniga om att bergsmannen Engelbrekt Engelbrektsson spelade en viktig roll i den politiska maktkamp som utkämpades på 1430-talet. Frågan är snarare vad Engelbrekt representerade. Var han en tidig nationell frihetshjälte som ville upprätta ett svenskt styre i stället för tidens dansk-norsk-svenska union? Var han en demokratisk föregångsman, ja kanske en revolutionär som ville föra folket till makten? Eller var han i stället ett ombud för Hansan, Östersjöområdets dominerande handelsorganisation med inflytande i en rad länder? Olika tolkningar av denne Engelbrekt kunde sedan förbindas med skilda ideologiska synsätt och skilda sätt att se på den aktuella politiken. Vilka tolkningar som får hegemoni avgör hur historien beskrivs. Med nya tolkningar ändras historien, åtminstone i betydelsen av vår kunskap om det förflutna. ”Det förflutna är inte längre vad det en gång var”, som den fyndiga

titeln lyder på en metodbok i historia, skriven av en norsk författare.⁴⁴

Tolkningen av historien förändras också om tidigare förbisedda händelser, landsdelar, epoker eller sociala grupper tas fram. Arkeologerna var länge mest intresserade av att göra utgrävningar i södra eller mellersta Sverige, mer sällan norr om Uppsala. När intresset från 1960-talet också började riktas mot den övre halvan av vårt land fick historien delvis skrivas om, allt eftersom man påträffade bosättningar och rester från järnframställning långt äldre än man tidigare känt till. Att bebyggelsen i norr därmed blev åtskilliga år äldre påverkade i sin tur debatten om Norrlands framtid. De som hävdade att Norrland ständigt åsidosattes av centralmakten använde de arkeologiska fynden för att hävda landsdelens betydelse, i forntid såväl som i nutid och framtid.

Ytterligare ett exempel är de krav som restes från 1970-talet att kvinnornas insatser i historien skulle lyftas fram. Bara ett fåtal kvinnor brukade finnas med när historikerna – som oftast var män – skrev sina böcker. Ett stort antal förbisedda kvinnor togs nu fram i syfte att ge en mer rättvisande bild av vårt förflutna. Historien blev därmed en hävstång för de grupper som stred för jämställdhet och radikala samhällsreformer. Men man nöjde sig inte med detta. Nästa steg blev att kräva att all slags historia skulle studeras på ett nytt sätt. Både mäns och kvinnors idéer och agerande skulle belysas för att man skulle kunna se hur uppfattningen om mäns och kvinnors plats i samhället växte fram. Inte bara historien undersöktes utan också nutidens förmåga att ständigt återskapa ojämlika förhållanden mellan könen. Området började att kallas genusforskning för att markera att huvuddelen av skillnaderna mellan män och kvinnor inte ansågs vara biologiskt givna utan socialt och kulturellt skapade. Tack vare omfattande offentligt stöd till forskningsområdet kunde dessa nya idéer om kvinnornas strukturella underordning få en stark ställning i samhälls- och kulturdebatt.

44 Kjeldstadli 2008.

Nordiska exempel

Vi har sett hur historien används i en rad olika sammanhang, för vissa syften. Det kan gälla politiska ledares strävan efter legitimitet och historisk förankring, parter i krigiska konflikter som vill förlöjliga fienden och frammana mod hos de egna, folk i landsdelar som anser sig diskriminerade eller grupper som för fram kvinnans ställning och som därmed vinner inflytande i samhällsdebatten. Hur nationella stämningar växer fram, eller till och med konstrueras av politiska ledare, är ett omtyckt område för forskning om historiens betydelse.

Hädanefter ska Sverige och två av våra grannländer granskas närmare utifrån perspektivet om hur historien används. För Norges del tas tre nationellt ödesmättade årtal fram, 1814, 1905 och 1940, årtal som på skilda sätt har införlivats i den politiska kulturen och använts i samhällsdebatten. I Danmark granskas den tolkning av händelserna under den tyska ockupationen 1940–1945 som ibland med en kritisk infallsvinkel kallats ”motståndsmynen”. Slutligen diskuteras i avsnittet om Sverige hur svensk äldre historia på olika sätt har kunnat mobiliseras för helt olika syften.

2. Norsk nationalism i historien

Årtalen 1814 och 1905 med grundlagens och unionens upprättande respektive unionsupplösningen är helt avgörande för förståelsen av den norska nationalismens framväxt och speciella kännetecken. Under denna tidsrymd uppstod en folklig nationalism som var mer vänsterpräglad än många andra länders. Den tyska ockupationen av Norge (och Danmark) den 9 april 1940 är också ett nyckelår i det norska historiska medvetandet, och dessutom en händelse som bidrog till att Norge valde att gå in i Nato 1949. Vad var det som gjorde dessa år till ödesår i norsk historia, till år vars tolkningsinnehåll haft en avgörande betydelse för den fortsatta utvecklingen fram i vår tid?

Efter att Norge hade varit ett självständigt kungarike under tidig

medeltid förenades landet med Danmark 1380, men förlorade sin formella autonomi 1536. Sedan 1660 styrdes Danmark av enväldiga monarker som dock lämnade ett visst utrymme för andra samhällskrafter. Enväldet kom att leva kvar till 1849 då det ersattes av en konstitutionell monarki. Sedan Storbritannien 1807 angripit Köpenhamn för att förhindra att den danska flottan hamnade i Napoleons händer drevs landet in i en allians med Frankrike. Den katastrofala följden blev att Danmark i Kjölfreden i januari 1814 ("Kieltraktaten") avträdde Norge till Sveriges kung Karl XIII. Norge skulle enligt Kieltraktaten vara ett kungarike förenat med Sverige men med bevarade lagar, rättigheter och friheter från dansktiden. Att Norge övergick till Sveriges kung var en kompensation för att Finland hade förlorats till den ryske tsaren 1809. Dessutom hade Sverige deltagit på den segrande sidan mot Napoleon. Bakgrunden var att den importerade tronföljaren Jean Baptiste Bernadotte, från 1818 kung Karl XIV Johan, ändrat Sveriges utrikespolitiska kurs 180 grader ("1812 års politik"). Fiendskapen med ärkefienden Ryssland avlöstes av en allians medan den förre vapenbrodern Napoleon förvandlades till fiende.

Norge som fredsbyte

På grund av kriget och den brittiskleda flottblockaden hade Danmark i praktiken inte kunnat styra Norge åren 1807–1814. Så småningom anträdde kung Fredrik VI:s kusin, den danske tronföljaren Kristian Fredrik scenen, förklädd till matros för att dölja sitt uppdrag för omvärlden.⁴⁵ Han vägrade att godta Kjölfredens villkor och strävade efter kungakronan i ett självständigt – en del skulle hävda danskvänligt – Norge. I Norge fanns också inom de ledande kretsarna en förbittring mot Kjölfreden, säkerligen påspädd av att fredens utfästelser om bevarade norska rättigheter undanhölls norrmännen. I linje med naturrättens och folksuveräniteten hävdade de att en förening med Sverige måste godkännas av folket. De avvisade den traditionella statsrätt som

.....
⁴⁵ Om händelserna i Norge under dessa år, se Seip 1974, Steen 1951. Nationsbygget och de kulturella strömningarna analyseras i Sørensen 1998.

formulerats i Kieltraktaten och som gav staterna rättigheter, inte medborgarna. I mitten av februari 1814 sammankallade Kristian Fredrik ledande norrmän till ett möte på Eidsvolls järnverk. Församlingen vägrade dock att godkänna prinsens krav på arvsrätt. Kompromissen blev att en grundlagsgivande församling skulle tillkallas. Sedan församlingens ämbetsmän, militärer, företagare och bönder skapat en grundlag skulle den tillförordnade regenten väljas till kung. Efter sex veckors hårda förhandlingar var grundloven klar den 17 maj, numera nationaldag. Huvudprinciperna enades man tidigt om. Norge skulle vara ett fritt, oavhängigt och odelbart rike med en kung som verkställande makt. En folkvald nationalförsamling fick den lagstiftande och skattebeviljande makten medan oavhängiga domstolar anförtroddes den dömande makten. Religions- och tryckfrihet garanterades.

Några av de totalt 115 paragraferna orsakade större stridigheter. Majoriteten i församlingen utgjordes av Kristian Fredriks anhängare inom "självständighetspartiet" (även kallat "danska partiet" eller "prinspartiet"). Motståndarna benämndes "unionspartiet" (även "västpartiet" eller "svenska partiet"). Behovet att mobilisera norrmännen till kamp mot det svenska hotet gjorde att båda sidor var beredda att gå långt i demokratiskt hänseende. Rösträtten blev omfattande utifrån den tidens normer och Norges författning betraktades som Europas friaste författning, trots att betydande maktmedel samlades i kungens, Kristian Fredriks, hand.

Kristian Fredriks tid som norsk kung blev kort. Den 26 juli anföll överlägsna svenska styrkor södra Norge. Efter kortare stridshandlingar slöts den 14 augusti konventionen i Moss, ett vapenstillstånd med långtgående konsekvenser. Karl XIII lovade att acceptera den norska grundlagen, med enbart de ändringar som upprättandet av en union mellan länderna nödvändiggjorde. Kristian Fredrik abdikerade och lämnade landet. Efter förhandlingar om dessa ändringar kunde Karl XIII väljas till norsk kung och unionen träda i kraft hösten 1814. Året efter slöts Riksakten som reglerade förhållandet mellan unionsländerna. Även om unionens konstruktion genomgick vissa föränd-

ringar fram till 1905 kom dess huvudprinciper att ligga fast. Norge hade som nämnts en egen konstitution, egen förvaltning och armé samt egen politisk representation (Stortinget). Det inre självstyret var därmed tryggat. Kungen var dock svensk och han delade sin tid mellan brödrarikena, även om sessionerna i Norge var ganska korta. Därutöver sköttes utrikespolitiken av den svenske utrikesministern i Stockholm, något som under 1800-talets senare del kom att bli en allvarlig stötesten för unionen. Med 1825 års mellanrikslag underlättades också handel och samfärdsel mellan rikena. Vissa motsättningar framträdde mellan länderna de första decennierna. Norrmän som ville fira 17 maj skingrades av militär på svensk begäran, särskilt uppmärksammat blev det så kallade ”torgslaget” i Kristiania (dagens Oslo) 1829. Nationella manifestationer blev dock sedan tillåtna.

För den norska nationella identitetens framväxt blev Kielfredens karaktär, självständighetskampen, församlingen i Eidsvoll, grundloven och unionens uppkomst frågor vars tolkning vållade intensiva dispyter bland jurister, historiker och politiker resten av unionstiden. Låt oss därför se närmare på några frågeställningar med ursprung från dessa år som fått argumenten att hagla.

Friheten som gåva eller förtjänst?

I sin samtid och vidare under 1800-talet tolkades Eidsvolls-församlingen och grundlovens tillblivelse i Norge som ett resultat av en utvecklad självständighetsrörelse. En sådan ansågs ha etablerats redan under dansktiden och nått full mognad efter de svåra åren 1807–1814. Även bondesamhället ska ha nåtts av idéerna. Hjältarna i den berättelsen är självständighetspartiets män i Eidsvoll, medan Kristian Fredrik placeras i bakgrunden. Tolkningen passade väl i de nationella strömningar som växte fram senare under 1800-talet. En mer modern tolkning, kritisk mot äldre tiders ofta nationalromantiska skildringar, lägger i stället tonvikten på stormaktspolitikens oförutsägbara spel och Kristian Fredriks agerande. Någon välutvecklad självständighetsrörelse fanns ännu inte utan friheten kom ”som en gåva”, för att

citera den ledande norske historikern efter 1945, Jens Arup Seip. Denna tolkning har kommit att dominera under senare decennier, även om andra stämmor också gjort sig hörda.⁴⁶

Likställighet eller lydrikeslära?

Synen på unionens karaktär kan indelas i två huvudlinjer, med ursprung i tiden kring 1814 även om argumenten kom att vidareutvecklas senare under 1800-talet, inte minst när unionsstriden skärptes mot slutet av seklet.⁴⁷ På norsk sida dominerade likställighetsteorin. Genom Kieltraktaten hade den danske kungen Fredrik VI abdikerat från den norska tronen. Makten tillföll därmed folket. I maj 1814 inrättades av de församlade i Eidsvoll en självständig norsk stat med egen konstitution och kung. Sverige erkände den norska suveräniteten med konventionen i Moss och de följande förhandlingarna. Unionen bestod följaktligen av två suveräna och likaberättigade stater som i riksakten formulerat de gemensamma band som skulle finnas. Grundloven var däremot norsk och inte något som Sverige kunde lägga sig i, däremot den norske kungen – från Karl XIII (eller Karl II enligt norsk kungalängd) till Oscar II.

Lydrikesteorin utformades av den konservative statsvetarprofessorn i Uppsala Oscar Alin under 1880-talet. Den byggde på Sveriges rätt att vara överordnat Norge, något som ansågs bekräftas i Kieltraktaten. Överenskommelserna därefter innebar att denna linje verkställdes i praktiken och grundloven blev därmed ett unionsdokument, det vill säga att ändringar i den norska konstitutionen krävde svenskt godkännande. Lydrikesteorin kom att bli den militanta svensknationalistiska rörelsens grundhållning i unionstidens slutskede.

⁴⁶ 1800-talets ledande norske historiker, Ernst Sars, lade stor tonvikt på de nationella stämningarna. I Steen 1951 och Seip 1974 dominerar kritiken mot Sars nationella tolkning. Lunden 1992 är ett sällsynt exempel på att Sars tolkning åter kommit till användning.

⁴⁷ På svensk sida företrädde lydrikesläran främst av statsvetaren, redaktören och unionshöken Oscar Alin 1889. Likställigheten försvarades av de moderatkonservativa H.L. Rydin och Hans Forssell.

Föreningstiden som parentes eller startpunkt?

Mer radikala nationalister kring partiet venstre, en allians av bönder och stadsradikaler, såg tiden under det danska styret, föreningstiden, som en parentes, en period av nedgång på alla plan.⁴⁸ Lyckligtvis överlevde den nationella strömning som hade uppstått under medeltidens starka norska kungarike genom föreningstiden och kunde efter 1814 bilda utgångspunkten för självständighetsrörelsen. Denna strömning var negativ till den danskinspirerade bildade kulturen, framförallt det danska språk som talades i Norge. Därigenom kom striden om språket att ta fart vid 1800-talets mitt med verkningar in i vår tid.

Konservativa och moderatliberala såg däremot en kontinuitet från föreningstiden då en norsk kultur, som en del av en allmäneuropeisk strömning, kunde uppstå och vidareutvecklas. Nationalismen var förenlig med en öppenhet mot europeisk kultur. Den egna traditionen kunde inte ses isolerat utan ansågs vara en variant av en större rörelse i tiden. Förespråkare för denna linje var städernas ämbetsmän och borgerskap, grupper som senare kom att försvara det existerande norska skriftspråket ("bokmål", "riksmål") mot bondesamhällets nya elit som förespråkade ett norskt skriftspråk, bildat på landets olika dialekter ("nynorsk", "landsmål").

När man ser det självmedvetet ystra firandet i Norge på 17 maj blir kontrasten tydlig till det mer vilsna svenska firandet den 6 juni. Unionen kan sägas ha skapat utrymme för en växande norsk nationalism, kulturell såväl som politisk, utan att för den skull kunna svälja nationalismens mer långtgående krav, något som blev uppenbart under unionens tio sista år. Med sina måltavlor kungamakt och ämbetsmannastat kom mer radikala strömningar att forma den norska nationalism som kunde förenas med krav på folkligt deltagande i politiken och ökad stortingsmakt gentemot kungamakten. Det fanns också mer konservativa former av nationalism, en unionsvänlig strömning som ville förena det universella och det nationella, uppnå unionens förde-

⁴⁸ Ett exempel är den tidigare nämnde Sars, som levde åren 1835–1917, från 1874 som professor i historia i Oslo.

lar för Norges bästa. När unionsstriderna tilltog kom dock denna moderata högerriktning i bakvatten.⁴⁹

Med unionsupplösningen 1905, framdriven av venstre, knöts 1814 ihop med 1905. Eidsvoll hade gett Norge en fri författning och unionens upplösning åstadkom fullständig nationell frihet, något som Norge inte hade haft sedan medeltiden. I norska läroböcker i historia är därför unionstiden 1814–1905 grunden för periodiseringen av historien. I Sverige delas oftast historien upp med hjälp av årtalen 1809 (Finland förloras, ny författning, ny kungaätt) och 1921 (parlamentarism och fullständig demokrati). Unionen betydde aldrig lika mycket för Sverige. I Norge blev hundraårsfirandet av upplösningen under 2005 ytterligare ett tillfälle att påminna om framväxten av den norska nationen.

”Aldrig mer 9 april”

Hur kommer då den tyska ockupationen i april 1940 in i bilden? Norge blev, liksom Danmark, taget på sängen när tyska sjöstridskrafter tog sig in i Oslofjorden och längs Atlantkusten morgonen den 9 april. Mest av en slump lyckades norrmännen sänka det tyska slagskeppet Blücher, vilket försenade ockupationen av den norska huvudstaden. Kungahuset, regeringen och många stortingsledamöter kunde sätta sig i säkerhet och tog sig senare över till London där en exilregering installerades. Ockupationsstyret i Norge var visserligen mindre hårdfört än i många andra länder men medförde ändå att de demokratiska rättigheterna försvann, fångar torterades, motståndsmän avrättades och andra övergrepp. För det civila motstånd som fanns i Norge var den demokratiska nationella traditionen en tillgång, med 1814 och 1905 som minnesår. Vidkun Quisling med sitt parti Nasjonal Samling, NS, ställde sig till ockupationsmaktens förfogande och fick därmed ett starkt inflytande. Men det protyska NS kunde aldrig skaffa sig legitimitet som den norska nationella traditionens arvtogare.

⁴⁹ Om konservatismen under denna tid, se Elvander 1961 och Hadenius 1964.

Namnet Quisling kom sedan att bli ett vedertaget begrepp för en person som förrådde sitt land genom att arbeta för ockupationsmakten.

Det norska försvaret hade varit oförberett 1940. Efter befrielsen i maj 1945 uppstod en omfattande diskussion om varför landet inte kunde försvara sig. När sedan det kalla kriget inom några år delade upp Europa i en västlig demokratisk del och en östlig under kommunistiskt styre ställdes Norge inför ett säkerhetspolitiskt vägval. Skulle man som under 1930-talet, och som Sverige, förlita sig på sin neutralitetspolitik och stå utanför den västliga militära pakten Nato? Det fanns starka företrädare för en neutral linje, både inom det regerande Arbeiderpartiet (socialdemokraterna) och längre vänsterut. Mot dem användes parollen ”Aldrig mer 9 april”. Historien ansågs ha visat att neutralitetspolitiken inte gav något skydd. Nato-förespråkarna kunde utnyttja den nationella chock som den tyska ockupationen hade skapat. Anslutningen till den västliga militäralliansen bands också ihop med 1814 och 1905, årtal som här blev vapen för säkerhetspolitiken efter 1945.

Även vid senare tillfällen har bilden av unionen som förtryckets tid haft betydelse. Ett exempel är omröstningen om EU-medlemskap 1994. Det norska folket hade redan en gång tidigare, 1972, sagt nej till dåvarande EEC som en följd av starka nationalistiska strömningar bland väljarna. Folkomröstningen 1994 gav samma resultat, bland annat med hjälp av den tvetydiga parollen ”Stem nei til unionen”. För många i Norge, där man slår vakt om landets egen historia, var budskapet glasklart. Liksom 1905 skulle man säga nej till att de politiska besluten togs någon annanstans än i det egna landet. Begreppet union har således en negativ klang i Norge som en följd av landets historia.

3. Danska minnen av ockupationsåren

Danmark hade liksom Norge ockuperats av Nazityskland den 9 april 1940. Även i Danmark kom parollen ”Aldrig mer 9 april” att få be-

tydelse för det säkerhetspolitiska vägval som förde landet in i Nato efter krigsslutet. Vad som ska diskuteras i fortsättningen är emellertid en annan fråga. Hur beskrevs i efterhand ockupationsårens historia? Vilka krafter i samhället hade en tongivande roll för innehållet i denna tolkning? Vilka alternativa berättelser har senare lanserats?

Från samarbete till motstånd

Danmarks försvar hade under 1930-talet försvagats. Nedrustningen drevs igenom av socialdemokraterna, venstre (liberalt bondeparti) och radikale venstre (radikalliberalt stadsparti) medan högern, Konservative folkeparti, var starkt kritisk. Nazisterna, Danmarks Nationalsozialistiske Arbejderparti, figurerade också i politiken men hade svagt stöd bland väljarna. Partiledaren Fritz Clausen satt dock i riksdagen 1939–1945, vilket varken nazisterna i Norge eller i Sverige lyckades med. Danmarks försvarspolitik byggde på den kollektiva säkerheten genom Nationernas Förbund. Ett eget danskt motstånd ansåg majoriteten vara meningslöst. Att Danmark 1939 accepterade ett tyskt erbjudande om en ickeangreppspakt var ett tydligt uttryck för oron och anpassningen till den tyska grannen.

Den tyska ockupationen av Danmark gick mer smärtfritt än i Norge. Danmark kapitulerade efter endast symboliskt motstånd, utan omfattande strider. Hela den politiska ledningen blev kvar i landet. Danmark var i ännu högre grad än Norge tänkt att bli ett mönsterland bland alla de stater som nu behärskades av Hitlers Tyskland. Kungen, Christian X, regeringen och riksdagen upprätthöll sina poster. Partierna tilläts att fortsätta sin verksamhet, förutom kommunisterna som förbjöds efter den tysk-sovjetiska paktens upphörande 1941. En bred samlingsregering trädde till. Danmark ställdes under tysk militärkontroll men fick behålla sin formella självständighet och sina politiska institutioner. Vid valet 1942 fick den sittande statsministern, socialdemokraternas Thorvald Stauning, ett starkt stöd. Motståndet mot samarbetspolitiken var länge begränsat. De små sabotagegrupper som fanns bestod främst av kommunister eller högernationella,

ingendera av dem var hängivna demokrater.

Samarbetet med ockupationsmakten innebar att dansk polis ingrep mot olika former av motstånd, både civila protester och den sabotageverksamhet som senare kom igång. Oppositionella grupper övervakades och kommunister fängslades genom samarbete med den tyska hemliga polisen, Gestapo. Utifrån den danska befolkningens åtminstone kortsiktiga intressen medförde samarbetspolitiken också en rad fördelar. Partierna blev kvar och man slapp ett nazistvänligt parti vid makten, vilket Norge drabbades av. Förvaltning, undervisning och kyrkoliv försiggick utan allvarligare ingrepp från den tyska ockupationsmakten eller inhemska nazister, likaså det kommunala självstyret. Någon deportering av danska judar skedde inte förrän efter augusti 1943. Genom insatser från både svenskar och danskar på båda sidor av Öresund kunde de flesta av dem räddas över till Sverige. Som "modelland" kunde också danskarna glädjas åt att levnadsnivån var betydligt högre än i de andra ockuperade länderna.

Så småningom ökade det danska missnöjet. Sommaren 1943 bröt en rad strejker ut. Även andra protester förekom. Som svar övertog tyskarna också formellt makten. Regeringen avgick och ett administrativt styre sattes i dess ställe. De knappa två åren av fortsatt ockupation innehöll ökad sabotageverksamhet och ökade tyska repressalier, både mot motståndsmän och civila som avrättades som straff för varje dödad tysk soldat. Motståndsrörelsen avrättade också personer som samarbetade med ockupationsstyret, s.k. stikkere. Sedan Nazityskland kapitulerat i maj 1945 fick Danmark en samlingsregering, till hälften bestående av representanter för motståndsrörelsen, till hälften för riksdagspartierna. En rättsuppörelse med samarbetsfolk inleddes. Ett fåtal dödsstraff verkställdes, andra åtalade fick längre eller kortare fängelsestraff. I efterhand har rättsprocessen kritiserats för att delvis ha byggt på retroaktiva lagar, dvs lagar som inte fanns när handlingarna begicks.

Motståndsmytten formas

För det danska samhället, inte minst utifrån det internationella samarbete som tog fart, var det efter kriget viktigt att betraktas som tillhörigt den segrande allierade sidan, vilket också lyckades. Den historietolkning som dominerade i väst under efterkrigstiden har av historikern Norman Davies kallats "the Allied Scheme of History". Detta system, eller schema, betecknade kriget som en uppgörelse mellan demokrati och diktatur, trots att det stalinistiska Sovjet från 1941 tillhört den allierade sidan. Tolkningen byggde på att endast små grupper av holländare, fransmän, danskar, norrmän eller andra ockuperade folk hade stött tyskarna. Den bilden förstärktes av att motståndsrörelserna som fanns i alla tyskockuperade länder, om än med olika styrka, lyftes fram som symboler för *hela* befolkningens hållning.⁵⁰

En dansk tillämpning av det schemat hade dock att bemästra ett stort problem, hävdar historikerna Claus Bryld och Annette Warring.⁵¹ Samhällets ledande grupper, såväl politiker som näringsliv, såväl socialdemokrater som konservativa, hade fram till 1943 drivit en samarbetslinje. Sabotage, till exempel av järnvägar, betraktades av samlingsregeringen som "terrorism", vilket medförde att den lilla motståndsrörelse som fanns förföljdes också av danska myndigheter. Även efter 1943 fortlevde starka motsättningar mellan motståndsrörelsens folk och de traditionella riksdagspartierna.

Resultat blev, enligt Bryld och Warring, ett slags kompromiss. Motståndsrörelsen fick igenom att en rättsuppgörelse skulle genomföras, partierna fick behålla makten. Det gamla politiska systemet bevarades trots att det delvis hamnat i vanrykte och att många inom motståndsrörelsen under kriget hade ifrågasatt partiernas legitimitet. Den berättelse om krigsåren som formades kom därför att präglas av konsensus, av en samsyn om berättelsens bärande delar. Nästan alla medborgare hade varit "goda danskar", emot ockupationen och åt-

⁵⁰ Davies 1997.

⁵¹ Bryld & Warring 1999.

minstone på något sätt aktiva i motståndskampen. Den tidigare eran av samarbete med tyskarna tonades ned. Även de goda inkomster som jordbruket och industrin kunde upp bära under samarbetstiden och det frivilliga arbete i tysk tjänst som tiotusentals arbetare åtog sig saknades i skildringarna. Det var protesterna efter augusti 1943 som lyftes fram i museer, läroböcker, böcker och tidningar. En viktig roll fick här Danmarks Frihedsmuseum som med utställningar och böcker förmedlade bilden av motståndsrörelsens avgörande roll. Med åren kunde också partiernas samarbetslinje de första tre åren till viss del tolkas som en form av motstånd, ett agerande som inte stod i motsättning till motståndsrörelsen utan kompletterade denna. Huvudlinjen var emellertid att betona motståndsrörelsens insatser.

Den norska forskaren Anne Eriksen har i sina studier av norska minnen av andra världskriget beskrivit olika mytbildningar.⁵² En ”myt” i den här bemärkelsen grundas på ett reellt händelseförlopp, men genom överdrifter, heroiserande tolkningar eller andra tillspetsningar avlägsnar sig den från vad som skett. Kvar blir en berättelse med mer oklart ursprung men som på ett självklart sätt uppfattas som sann. Istället för en skildring över vad som hänt blir berättelsen snarast en framställning av hur det *borde* ha varit.

Ifrågasatt konsensus

Den historietolkning som etablerades efter det andra världskriget hade drag av goda mot onda. Många danska män och kvinnor offrade sitt liv för ett fritt Danmark, andra drabbades av förföljelser eller andra former av ockupanternas övermakt. Att komma med alternativa tolkningar kan då lätt framkalla motargument om vems ärenden som kritikern egentligen går. Varför studera hur samarbetsmännen och deras anförvanter kanske drabbades av orättvisor när det finns tusentals drabbade ”goda danskar”? En annan förklaring som befäste ”motståndsmysten” är att Danmark som stat hade intresse av den, tolkningen var mer eller mindre en förutsättning för att landet skulle kun-

52 Eriksen 1995.

na ingå bland segrarnas krets och delta fullt ut i det västliga samarbetet. De två ledande politiska krafterna under kriget, riksdagspartierna och motståndsrörelsen, fick båda anledning att upprätthålla och vidareförmedla den rådande historietolkningen. Samhället var inte moget för omtolkningar om andra världskrigets händelser på dansk mark.

Myten om det danska allomfattande motståndet var seglivad men kom ändå så småningom att ifrågasättas. Ett avgörande steg för de kritiska tolkningarnas framväxt är publiceringen 1971 av en avhandling om järnvägssabotagens betydelse, skriven av Aage Trommer.⁵³ Författarens kontroversiella slutsats var att sabotagen i praktiken haft en mycket begränsad effekt för de tyska trupptransporterna och kontrollen av kommunikationerna. Järnvägssabotagen drabbade främst civila vid de repressalier som följde snarare än de tyska transporterna. Reaktionen från föreningar och grupper som företrädde motståndsrörelsen var hätsk. Forskaren syfte sattes i tvivelsmål och man höll fast vid sabotagens effekter. Än mer utmanande var de böcker som från 1990-talet, också i Norge, började utkomma och som skildrade ockupationen utifrån berättelser av barn till nazister eller NS-folk.⁵⁴

Ett annat exempel, med beröringspunkter också med Sverige, var den svenska teveserien om Jane Horney som sändes i dansk teve 1985. Serien var en dramatisering av ett enskilt öde i det stora krigets skugga, svenskan Jane Horney som med all sannolikhet avrättades i Danmark av motståndsrörelsen, misstänkt för att gå tyskarnas ärenden. Frågan var om likvideringen av henne följde de regler som motståndsrörelsen själv satt upp, och som efter kriget gavs en allmän amnesti. Seriens mer spektakulära tes var att Jane Horney avrättades för sin påstådda kännedom om att personer inom motståndsrörelsen i maskopi med tyskarna mot betalning skapat framtida flyktrutter över Öresund efter ett väntat tyskt nederlag i kriget. Även om den tesen inte var bevisad

⁵³ Trommer 1971.

⁵⁴ Om avrättningarna av misstänkta samarbetsmän i Danmark, Emlkjær 2000; Norge: Moland 1999.

gav debatten impulser till senare mer vetenskapliga undersökningar om frågor som tidigare varit närmast tabu.⁵⁵

Islossningen innebar att motståndsrörelsens avrättningar (eller mord om man inte vill använda en term som ger agerandet en rättslig karaktär) synades närmare och att helt nya områden öppnades för forskning och debatt. Hur gick avrättningarna av samarbetsfolk till? Hur omfattande var de? Vilka drabbades, skyldiga eller oskyldiga? Hur behandlades de kvinnor som fått barn med tyska soldater efter kriget? Vad hände med dessa barn? Och vad hände med anförvanterna till personer som samarbetat med ockupanterna?⁵⁶

Utvecklingen i Danmark och Norge är slående parallell. Först in på 1990-talet hade det gått tillräckligt lång tid för att dessa alternativa perspektiv, som kompletterade den mytiska förenklade bilden, kunde studeras på ett grundligt sätt.

En undersökning från 1999 satte fingret på en lika tragisk som känslig händelse från tiden strax efter krigsslutet.⁵⁷ I den hävdades att de danska sjukvårdsmyndigheterna, lägerorganisationerna och till och med Danska Röda korset nekade att behandla civila tyska krigsflyktingar. Av den kvarts miljon flyktingar som sökte sig till Danmark avled över 13 000, drygt hälften av dem var barn. Enligt undersökningen dog de flesta av dem av sjukdomar som egentligen var lätta att behandla som mässling och magkatarr. Uppgifterna tillbakavisades indignerat av både enkilda läkare och motståndsveteraner men har enligt Claus Bryld inte kunnat motbevisas.⁵⁸

55 Om Jane Horney, Nørgaard 2007.

56 Om "tyskerjenter" och deras barn samt NS-barnen, se Olsen 1999, Eik & Ugelvik Larsen 1999.

57 Lyllof 1999.

58 Bryld 2001.

4. Svenska historiska strider

Sverige har jämfört med de andra länder som diskuterats här en mer fredlig historia. Åtminstone under de snart tvåhundra år som gått sedan kriget mot Ryssland 1808–1809, deltagandet i alliansen mot Napoleon 1813–1814 och det korta kriget i Norge 1814 har varken krig eller utländsk ockupation drabbat oss. Det hindrar inte att tolkningstvister om det förflutna och användandet av historien som verktyg i politiska konflikter kan ha varit nog så upphettade. Fyra exempel från de senaste hundra åren ska granskas lite närmare. Här möter vi stridbara gestalter som Engelbrekt, mytiska personer som Torgny lagman, frihetstidens maktfulla partier och 1900-talets folkhemsbyggare. Alla har de använts för att hylla eller angripa en viss politik.

Engelbrekt – frihetshjälte eller Hansans ombudsman?

Källorna om Engelbrekt Engelbrektsson och hans kortvariga politiska gärning är knappa. Sannolikt föddes han på 1390-talet i en tyskättad bergsmannasläkt i Norberg i Dalarna. Engelbrekt tillhörde lågadeln och kan ha deltagit i de väpnade strider som unionskungen Erik (i efterhand kallad Erik av Pommern) i syfte att nedvärdera hans ställning) utkämpade mot Holstein och handelsorganisationen Hansan. Vintern 1432 utsågs han hur som helst till att inför kung Erik framföra bergslagsböndernas klagomål på den hårdhänte fogden i Västerås, Jösse Eriksson. Sedan uppvaktningen inte lett till önskat resultat tog bergsmännen och bönderna under Engelbrekts ledning till vapen. Resningen vidgades till att också omfatta kyrka och rådsherrar vilket ledde till att Erik avsattes som svensk kung. Vid ett möte i Arboga 1435 utsågs Engelbrekt till rikets hövitsman ("överbefälhavare"). Drygt ett år senare mördades han med en yxa utanför Örebro av Magnus Bengtsson från den adliga stormannaätten Natt och Dag.

Denna kortfattade sammanfattning av en kortvarig karriär står i stark kontrast till de seglivade diskussionerna om hur Engelbrekts

gärning ska tolkas. Efter sin död kom Engelbrekt att hyllas som en nationell martyr, en motsvarighet till bondflickan Jeanne d'Arc i Frankrike. Med reformationen försvann denna form av helgonkult och först från mitten av 1800-talets väcktes Engelbrektsgestalten till liv igen. Den nationalliberala tolkning som Erik Gustaf Geijer representerade knöt honom till allmogens traditionella patriotism och frihetslängtan. Linjen från Engelbrekt gick via sturarna till landsfadern Gustav Vasa som lade grunden till det svenska nationsbygget.⁵⁹

När femhundraårsminnet av Arboga möte firades 1935 var bilden av Engelbrekt på väg att förändras. Han var fortfarande en hjälte, men i en känd byst av Bror Hjorth framställd snarare som en radikal agitator med knuten näve än en landsfader. Nationens hjälte hade blivit folkets hjälte i en skildring som mera knöt honom till August Palm och andra socialdemokratiska agitatorer än till statsmaktens Gustav Vasa. Författaren Vilhelm Moberg, som gärna hyllade de folkligt radikala krafterna i Sveriges historia, kom senare också att placera in honom i frihetshjältefacket.⁶⁰ Marxister lyfte fram Engelbrekt, nu som en tidig företrädare för den borgarklass som gavs en progressiv kraft i bekämpandet av feodalismen, innan det borgerliga samhället i sin tur skulle avlösas av socialismen.⁶¹

Erik Lönnroth tillhörde de historiker som angrep den nationalromantiska tolkningen av svensk historia som Geijer hade lanserat och som dominerade under 1800-talet och tidigt 1900-tal. För Lönnroth var historiens aktörer först och främst representanter för ekonomiska intressen. Engelbrekt representerade därför enligt Lönnroth de ekonomiska krafter i Bergslagen som ville upprätthålla banden med Hansan och därför drabbades av kung Eriks krig mot Östersjöns ledande handelsorganisation. Lönnroths tolkning från 1930-talet låg i linje med den utmaning mot konservativa historiker som bröderna Lauritz och Curt Weibull inlett ett par decennier tidigare. Även om debatterna

59 Henningsson 1961.

60 Moberg 1970/1971.

61 Nyström 1989.

om Engelbrekts insats fördes inom vetenskapliga ramar fick kullkastandet av hjälteteckningen av Engelbrekt och andra nationella gestalter till följd att en mer liberal och källkritisk historietolkning fick ökat inflytande.⁶²

Lönnroths tolkning har kritiserats av flera nutida forskare, till exempel Lars-Olof Larsson och Herman Schück, för att vara ensidigt ekonomistiskt.⁶³ Dåtidens aktörer var inte så fångna av makt och pengar som Weibullskolan och Lönnroth hävdat, anser de. Debatten rör numera inte upp några stormar utanför den akademiska forskningen. Intressant är ändå att delar av den vänsterrörelse som växte fram på 1970-talet, till exempel tidskriften *Folkets Historia*, anammade 1930-talets bild av Engelbrekt som både nationell och folklig hjälte, en dåtida revolutionär som visade vägen också för 1970-talets radikala aktivister.

Bilden av Engelbrekt har skiftat genom historien. Ibland har han varit en nationell hjälte, en föregångare till landsfadern Gustav Vasa och därmed mer konservativt sinnad. Ibland läggs i stället tonvikten på hans roll som radikal folkledare, som en föregångsman för senare revoltörer. Ytterligare andra har sett honom som en representant för utländska handelsintressen. Engelbrekts främsta vapen var hans armborst och ledarförmåga. Sentida uttolkare har använt bilden av gestalten Engelbrekt, bilden av honom, som ett ideologiskt och politiskt vapen.

Frihetstiden som avskräckande exempel

När striden om allmän rösträtt och parlamentariskt styre rasade i början av 1900-talet blev den period på 1700-talet som benämndes frihetstiden (1719–1772) ett brukbart vapen. I första hand var det konservativa högermän som gärna tog upp perioden, i deras ögon ett avskräckande exempel på radikal politik. Historikern Sven-Ulric Palme har i en uppsats skildrat hur en till synes vanlig debatt om par-

62 Lönnroth 1949.

63 Larsson 1984, Schück 1994.

lamentarismen i riksdagens andra kammare i mars 1909, genom sina historiska paralleller, kom att orsaka en hetsig polemik.⁶⁴ Det började med att liberala samlingspartiets Carl Carlsson Bonde på ett positivt sätt drog historiska paralleller till frihetstiden, en tid när kungamakten sattes på undantag (kungens namnunderskrift på officiella beslut ersattes tidvis med en namnstämpel) och en tidig form av parlamentarism kom att utvecklas. Riksdagen kunde avsätta ministrarna, vilket var unikt för sin tid. Detta politiska experiment upphörde när Gustav III 1772 gjorde en kupp varvid kungamakten återfick sin forna ställning. Sedan dess hade bilden av frihetstiden som korrumpert partivälde etsat sig fast, inte bara hos de konservativa. Uppståndelsen över Carlsson Bondes tal, som fick instämmande av 79 andra liberaler, berodde kanske ännu mer på att han i positiva ordalag nämnt en viss Carl Fredrik Pechlin. Denne adelsman sågs av många konservativa som frihetstidens värste politiske skurk. Att beteckna någon som "pechlinare" var i dessa kretsar bland de grövsta tillmälen som fanns.

Efter debatten inledde högerpressen en våldsam kampanj mot liberalerna. *Stockholms Dagblad* skrev att Pechlin var en "principlös partigångare" under "namnstämpels tidevarf", en landsförrädare som tagit emot ryska mutor. *Nya Dagligt Allehanda* ansåg att liberalerna "rest ett äreminne öfver en af de tvetydigaste karaktärer vår politiska historia ägt." *Dagens Nyheter*, som stödde liberalerna, försvarade inte Pechlin men däremot Carlsson Bondes allmänna syn på frihetstidens parlamentarism, mot den traditionella konservativa uppfattningen. Förräderimotivet skulle sedan återkomma i angreppen på samtidens liberaler, främst under smutskampanjer mot Karl Staaff, till exempel i samband med bondetåget 1914. Kung Gustav V tog då inför 30 000 försvarsvänliga bönder avstånd från Staaffs liberala regering på grund av dess ovilja att rusta upp försvaret och den konservativa pressen framställde liberalerna som onationella. Också parallellerna med frihetstiden levde vidare fram till demokratins slutliga seger åren efter första världskriget. I tydlig bitterhet över det parlamentariska

64 Palme 1960.

genombottet skrev den högern närstående *Svensk Tidskrift* 1919:⁶⁵

Vår nationella parlamentarism är frihetstidens, med dess försvagade regeringsmakt – alltså ej blott kungamakt – med dess allsvåldiga ständer, med dessas ohejdade benägenhet att utsträcka sin befogenhetsfär över tillbörliga gränser, krönande verket med en ny konkurrenskraftig byråkrati, en riksdagsbyråkrati, som från utskottsväsendets historiskt vigda rum utsträcker sina polyparmar kring den svenska författningen.

Tolkningen av frihetstiden var en viktig ingrediens i den tidiga högerns historietolkning. När partiets företrädare i början av 1900-talet talar om det svenska statsskickets framväxt betonas Sveriges särart; de unika inhemska traditioner som steg för steg lett fram till det nuvarande systemet. ”Den svenska självstyrelsetraditionen”, ”den svenska folkstyrelsens idé”, ”svensk frihetstradition” och ”det folkliga självstyret” eller liknande begrepp är emellertid inte samma sak som modern demokrati. Gärna inflytande från olika samhällsgrupper, men också en bevarad kungamakt med ett särskilt ansvar för rikets välbefinnande. Fram till demokratins fulla genombrott präglas högerns syn på det svenska statsskickets utveckling av tre teman: en stark frihetstradition, ett styre byggt på inhemsk, nationell grund och en lyckosam politisk samverkan kungamakt – folk.

Frihetstiden tolkades som rakt motsatt dessa ideal. Periodens ”frihet” var bara en täckmantel för övergrepp från ledande riksdagspolitiker. 1700-talets riksdagsvälde sågs som ett sidospår i svensk utveckling, något som avvek från den lugna, konstitutionella strävan som annars kännetecknade vårt land. Att tiden inte heller befrämjade en politisk samverkan kungamakt och folk är redan omtalat genom att kungamakten sattes på undantag.

När högern senare accepterade demokratin och på 1930-talet utslöt sitt alltmer tyskorienterade ungdomsförbund (Sveriges nationella ungdomsförbund, SNU) levde ovanstående tre teman fortfarande

65 *Svensk Tidskrift* 1919.

kvar. Skillnaden är att det nu var nazismen och fascismen som utdefinierades, förkastades som utländska system främmande för den svenska traditionen. På så sätt blev historietolkningen också viktig för högern på 1930-talet, men nu som vapen *för* demokratin istället för att som tidigare riktas *mot* rösträttens och parlamentarismens företrädare.⁶⁶

Torgny lagman – vänsterman eller högerman?

Den isländske historieskrivaren Snorre Sturlasson (cirka 1179–1241) berättar i en av sina skrifter, *Heimskringla*, om Torgny lagman. Enligt Snorre skulle Torgny cirka år 1000 frimodigt ha stått upp på tinget och till svearnas kung (Olof Skötkonung) framfört folkets mening. Stödd av de församlade bönderna krävde han att konflikten med den norske kungen, Olav II Haraldsson, skulle lösas på ett fredligt sätt. Kungen tvangs att ge vika och kriget inställdes.

Heimskringla skildrar i krönikans form de norska kungarna från äldsta tid till 1177. Eftersom den nordiska historien vid denna tid är tätt sammanvävd behandlar skildringen därför också förhållanden i nuvarande Sverige. Snorres kungaberättelser bygger på äldre skaldediktning, krönikor och muntlig tradition. Äldre historieforskning under det mer nationalromantiska 1800-talet satte större tilltro till dem än vad 1900-talets källkritiska historiker har gjort. Torgny lagman anses idag knappast ha existerat, men som mytbildning har gestalten levt vidare in i våra dagar. Han har mobiliserats av 1800-talets liberaler, av de konservativa vid 1900-talets början, av socialdemokratin under samma tid och av dåvarande moderatledaren Carl Bildt på 1980-talet.

Liberalerna använde sig på 1800-talet av Torgny lagman som en inhemsk frihetsfigur. Han symboliserade de fria bönder vars inflytande i tidig medeltid sattes i kontrast till 1800-talets privilegiesamhälle och omyndigförklarade folk. I *Folkskolans läsebok*, den klassiska bok som generationer av skolbarn stavade sig igenom in på 1900-talet, ägnades

⁶⁶ T. Nilsson 2002.

han ett långt kapitel. Ännu mer i rampljuset hamnade Torgny lagman i samband med bondetåget i februari 1914. Skillnaden var att han nu engagerats av de konservativa krafterna. Ungefär 30 000 bönder från hela landet marscherade under landskapsfanor och med försvarsvänliga och fosterländska paroller till Kungliga slottet i Stockholm. Där tog Gustaf V och kronprins Gustav Adolf emot. I sitt tal tog kungen avstånd från den försvarspolitik som den liberala regeringen under Karl Staaff drev. Historikern Åsa Linderborg skriver i sin avhandling hur Torgny lagman i kungens tal blir en talesman mot parlamentarism och rösträtt, för kungamakt och militär upprustning. I en pamflett som bondetågets arrangörer spred i stora upplagor pryddes omslaget av Torgny och Olov Skötkonung. ”I stället för att tolka Torgny som en symbol för en beväpnad allmoge som hotar kungen till livet, symboliserar han i bondetåget alltså den orubbliga troheten mot allmogens monark”, skriver Linderborg.⁶⁷

Eftersom radikala grupper tidigare hade använt sig av Torgny lagman för sin sak lät inte svaret från vänster vänta på sig. I den socialdemokratiska pressen fick Torgny istället representera folkviljan gentemot kungamakten. *Social-Demokraten* skrev att Torgny hade lett ”de stiligaste bondedemonstrationer Sverges [så ville tidens radikala språkvetare och politiker att Sverige skulle stavas] hävder känna – en kamp mellan bondevilja och kungavilja som slutade med att kungen föll till föga för allmogekraven”. I detta vänsterperspektiv hade Torgny lagman inte mycket gemensamt med bondetågets kungatrogna bönder som förklarades vara ”herreviljans duperade hantlangare”. Regeringen fick stöd av ett arbetartåg två dagar senare med större anslutning än bondetåget. Staaff valde ändå att avgå eftersom kungen, i strid mot de parlamentariska principer som liberalerna stred för, hade tagit avstånd från den regering som uppbar riksdagens stöd.

Med ett hopp drygt sjuttio år framåt i tiden möter vi den 1986 valde moderate partiledaren Carl Bildt, historiskt intresserad och samtidigt företrädare för ett parti som genomsyras av framstegstro och moderna

⁶⁷ Linderborg 2001, 273.

visioner. I sitt installationstal på partistämman tar Bildt fram Torgny lagman som en illustration till den uråldriga svenska rättskänsla som har sin grund i att slaveri eller livegenskap aldrig förekommit i vårt land.⁶⁸ Bilden av den frie svenske bonden har sitt ursprung i 1800-talshistorikern Erik Gustaf Geijers ”frie odalman”, vidareförmedlad både av liberaler, konservativa och socialdemokrater. Tolkningen av bondeklassens roll, personifierad av Torgny lagman, skilde sig emellertid som vi sett åt. För 1800-talets liberaler och socialdemokratin 1914 var han en folklig hjälte som utmanade kungamakten. För bondetågets konservativa var han däremot en illustration till den lyckosamma huvudlinjen i svensk historia, byggd på nationell samverkan mellan kung och folk. Hur ska Bildts historiska referens placeras in i det sammanhanget? Dagens moderater har sitt ursprung i det konservativa parti som bildades 1904, Allmänna valmansförbundet. Men för Carl Bildt blir Torgny lagman ändå en upprorsman, i linje med tidigare tolkningar från liberaler och socialdemokrater. Makten på 1980-talet är emellertid en annan än den fördemokratiska överhetsstaten. Nu är det socialdemokratins stat som snärjer medborgarna i regleringar och förbud, den välfärdsstat som enligt Carl Bildt fråntar individerna kontrollen över sina liv.

Talet är i övrigt starkt framtidsorienterat och moderniseringsvänligt. Användandet av nationalromantiska symbolgestalter som Torgny Lagman ger ett mikroperspektiv på moderaternas förhållande till det förflutna. Historiska gestalter mobiliseras för en insats i framtidens armé, för samhällsförändringar i linje med partiets marknadsliberala budskap. Det tidiga 1900-talets konservativa hade också använt sig av Torgny Lagman, men då som ett värn *mot* samhällsförändringar.

Exemplet med Torgny lagman illustrerar inte i första hand tvister om historien i sig, oenighet om vad som har hänt. Tolkningarna bygger på en mytisk gestalt som knappast existerat. Ändå har denne Torgny genom historien förknippats med en rad värden, med bonde-

68 T. Nilsson 2004, 101.

frihet, med folkstyre, med konservativ försvarsvilja, med samarbete folk – kungamakt och med individens frihetssträvan gentemot den moderna välfärdsstaten. Just det mytiska gör det troligen lättare att klistra olika ideologiska hållningar på honom. Därför har han kunnat överleva tusen år efter den tid då han inte ens levde.

Folkhemmet i teve

I Sverige har forskningen om arbetarrörelsen varit mycket omfattande. Den svenska socialdemokratin har också i ett internationellt perspektiv haft ett unikt starkt inflytande. Sedan Per Albin Hansson trädde till som statsminister 1932 har partiet bara stått utanför regeringsmakten sammanlagt tretton år: sommaren 1936, regeringarna under centerledaren Thorbjörn Fälldin och folkpartiets Ola Ullsten 1976–1982, moderatledaren Carl Bildts borgerliga fyrtiofemregering 1991–1994 samt Fredrik Reinfeldts från 2006. Maktinnehavet och forskningens inriktning mot socialdemokratin har bidragit till att dess agerande och strategi hamnat i fokus, andra alternativ har kommit i skymundan. Den moderna svenska historien betecknas ofta som folkhemmets epok, ett begrepp som ursprungligen hade ett renodlat konservativt innehåll men som från 1930-talet kom att symbolisera socialdemokratins sammansmältning av tradition och reform. När 1900-talshistorien berättas står därför oftast socialdemokratins ledande företrädare i centrum och perspektivet utgår gärna från socialdemokratins perspektiv.

Ett belysande exempel på detta inomperspektiv är den intressanta och skickligt gjorda teve-dokumentären "Folkhemmet tur och retur", framställd av Olle Häger i samarbete med Hans Villius och ingående i SVT:s programserie "Hundra svenska år" som sändes inför tusenårsskiftet. Oavsett om avsikten varit så eller inte fångas hela berättelsen av en socialdemokratisk syn på 1900-talets historia. Rösträtten framställdes helt som socialdemokratins förtjänst. Även högerregeringen Lindmans reform 1907–1909, som med vissa undantag gav männen rösträtt, hamnade på dess konto. Liberalernas

ledare Karl Staaff, som hade en nyckelroll i rösträttskampen, nämndes inte ens i sammanhanget. Övergången från det oroliga 1920-talet till 1930-talets fasta regeringspolitik illustrerades med komiska klipp om regeringar som avlöste varandra innan framtidsbyggandet och bostadsbyggandet kunde ta vid 1932. Företagare som hyllade Per Albin Hansson togs fram; andra inte. Den ökade individualismen under seklets sista tid illustrerades av en arrogant ung man som beklagade att Mercedesägarna inte längre var en exklusiv krets. Det övergripande budskapet var att folkhemmet var ett godhjärtat experiment, ifrågasatt bara av hätska extremister. Genom intervjuer och musik gestaltades inte bara folkets besvikelse över utvecklingen, med de ökade klasskillnaderna, utan också tanken om svek från rörelsens ledning. En uppfattning som gärna varit utgångspunkten också inom forskningen. Programmakarnas oreflekterade bild är inget belägg för forskningens brister, men det finns förenande element i form av tolkningen av regeringsskiftet 1932 och den syn på välfärdsstatens inneboende godhet som åtminstone under lång tid färgade forskningen.

Först under 1990-talet har mer systemkritiska vetenskapliga undersökningar hamnat i blickfånget. Det kan gälla steriliseringar eller andra former av övergrepp mot individer som folkhemsperioden också inbegrep. Kanske är det typiskt att sådana teman dyker upp först när studieobjektet, välfärdsstaten, redan har drabbats av problem i form av underskott, nedskärningar och svårigheter att uppfylla de utlovade målen.⁶⁹

5. Från Finland i öst till prärien i väst

Tidsresan genom historietolkningarnas Norden har nu nått slutet. Andra länder och exempel hade kunnat väljas. Varför inte Finland

⁶⁹ Steriliseringarna: Runcis 1998, Tydén 2002. Medan Runcis tydligt kopplar politiken till välfärdsstatens uppbyggnad anför Tydén flera ideologiska strömningar och faktorer bakom steriliseringarna.

där de blodiga striderna mellan vita (borgerliga) och röda (socialister) vintern och våren 1918 avsatte spår i landets politik och samhällsliv som ännu inte är helt försvunna? De konkurrerande benämningarna på konflikten avslöjar också en hel del. För den segrande borgerliga sidan är ”frihetskriget” en självklarhet, också motiverat med att revolutionära ryska soldater deltog på den röda sidan. Som dess motpol finns ”klasskriget”, en marxistisk karakteristik som bygger på de oförsonliga motsättningarna mellan klasserna och borgar-klassens rädsla för socialismen. Naturligt nog är det kommunister och vänstersocialister som använt sig av den beteckningen. Mer neutralt, och troligen mest vanligt i svenska översikter, är ”inbördeskriget”, ett begrepp som anger djupet av konflikten men inte tar ställning om den nationella eller sociala frågan var avgörande.

Att kampen om historien inte bara utspelas i Europa är nästan överflödigt att påpeka. En tyvärr ständigt aktuell konflikthärd som Mellanöstern är impregnerad med historiska minnen, kulturella traditioner och sentida händelser som sammantaget blir verktyg, på olika sidor, i en närmast ändlös konflikt. Stort upplagda historiska jubileer i andra delar av världen kan också bli konfliktfyllda. Ett exempel är femhundraårsfirandet av Columbus färd till Amerika 1492. Kritiker hävdade att Amerika knappast ”upptäcktes” av honom, i alla fall utifrån perspektivet hos de urinnevånare som sedan länge levde på den amerikanska kontinenten. Däremot kan den äventyrliga färden ses som början på en europeisk kolonisation som medförde omfattande lidande, både i Syd- och Nordamerika, där européernas exploateringslusta kolliderade med indianernas traditionella liv. För ättlingarna till dåtidens innevånare kunde därför firandet uppfattas som ytterligare en förolämpning mot deras historia.

En grundmurad nordamerikansk tradition är också pionjärmyten, bilden av den strävsamme farmaren eller cowboyen som på 1800-talet flyttade civilisationens gräns västerut, förlitande sig enbart på familjen och sitt arbete. Idealet om den rättrådige individen, ovillig att styras uppifrån, har förmedlats vidare in i den amerikanska politiska kul-

turen. Inte minst har det skett via populärkulturen. Gestalten känns igen både i den klassiska västernfilmen, till exempel Gary Cooper i *Sheriffen* (1952), eller varför inte president Bartley i TV-succén *Vita Huset*?

De exempel som här har tagits med illustrerar den uppsjö möjligheter som finns för att göra historien till ett verktyg. Det kan handla om allt ifrån benämningen på en händelse, karaktistiken av en period, val av perspektiv, ställningstaganden för den ”goda sidan”, användande av mytiska gestalter, negligerandet av vissa samhällsgrupper eller partier till förenklade tolkningsmönster av en mängd olika slag. Knepen är tillräckligt många för att den som säger att något ”bara” är historia inte bör bli oemotsagd nästa gång som repliken fälls.

Litteratur

- Alin, Oscar (1889), *Den svensk-norska unionen. Uppsatser och aktstycken. I. Unionsfördragets tillkomst*, Stockholm.
- Andrae, Carl-Gunnar (1998), *Revolt eller reform. Sverige inför revolutionerna i Europa 1917–1918*, Ordfront, Stockholm.
- Aronsson, Peter (1992), *Bönder gör politik. Det lokala självstyret som social arena i tre Smålandssocknar, 1680–1850*, Lund University Press, Lund.
- Aronsson, Peter (2001), *Lokalt folkstyre. Kulturarv som utmanar*, Svenska Kommunförbundet, Stockholm.
- Aronsson, Peter (2004), *Historiebruk. Att använda det förflutna*, Studentlitteratur, Lund.
- Bille, Lars (1997), *Partier i forandring*, Odense, Odense Universitetsforlag.
- Bjørn, Claus (1990), *Fra reaktion til grundlov, 1800–1850*. Gyldendals og Politikens Danmarkshistorie 10, Köpenhamn.
- Brusewitz, Axel (1951), *Kungamakt, herremakt och folkmakt. Författningsskampen i Sverige 1906–1918*, Verdandi, Stockholm.
- Bryld, Claus & Warring, Annette (1999), *Besaettelsetiden som kollektiv erindring*, Roskilde Universitetsforlag, Roskilde.
- Bryld, Claus (2001), *Kampen om historien. Brug og misbrug af historien siden murens fald. 15 essays*, Roskilde Universitetsforlag, Roskilde.
- Dahlkvist, Mats & Strandberg, Urban (1999), "Kommunal självstyrelse som maktspridningsprojekt? Den svenska statstraditionen och den lokala politiska styrelsen." SOU 1999:76. *Maktodelning*. Demokratiutredningens forskarvolym I.
- Davies, Norman (1997), *Europe. A History*, Oxford University Press, Oxford.
- Edling, Nils (1996), *Det fosterländska hemmet: Egnahemspolitik, småbruk och hemideologi kring sekelskiftet 1900*, Carlssons, Stockholm.
- Eik, Jarl & Ugelvik Larsen, Stein, "Taushet og dobbelt taushet. NS-barns oppvekst etter krigen", i Stein Ugelvik Larsen (red.), *I krigens*

- kjølvann*, Universitetsforlaget, Oslo.
- Elvander, Nils (1961), *Harald Hjärne och konservatismen. Konservativ idédebatt i Sverige 1865–1922*, Almqvist & Wiksell, Uppsala.
- Emkjær, Stefan (2000), *Stikkerdrab. Modstandsbevægelsernes likvidering av danskere under besættelsen*, Aschehoug, København.
- Eriksen, Anne (1995), *Det var noe annet under krigen. 2. verdenskrig i norsk kollektivtradisjon*, Pax, Oslo.
- Finn Christiansen, Nils (1990), *Klassesamfundet organiseres, 1900–1925*. Gyldendals och Politikens Danmarkshistorie 12, Köpenhamn.
- Hadenius, Stig (1964), *Fosterländsk unionspolitik. Majoritetspartiet, regeringen och unionsfrågan 1888–1899*, Almqvist & Wiksell, Uppsala.
- Håstad, Elis (1950), *"Gallup" och den svenska väljarkåren*, Gebers, Stockholm.
- Hemstad, Ruth (2008), *Fra Indian Summer til nordisk vinter. Skandinavisk samarbeid, skandinavisme og unionsoppløsningen*. Akademisk Publiserings, Oslo.
- Henningsson, Bengt (1961), *Geijer som historiker*, Almqvist & Wiksell, Uppsala.
- Hoel, Oddmund Løkensgard (2009), *Målreising og modernisering i Noreg 1885-1940*. Doktoravhandlingar ved NTNU 2009:208, Trondheim.
- Johansson, Roger (2001), *Kampen om historien. Ådalen 1931: sociala konflikter, historiemedvetande och historiebruk 1931–2000*, Hjalmarsson & Högberg, Stockholm.
- Kjeldstadli, Knut (1998), *Det förflutna är inte längre vad det en gång var*, Studentlitteratur, Lund.
- Larsson, Lars-Olof (1984), *Engelbrekt Engelbrektsson och 1430-talets svenska uppror*, Norstedts, Stockholm.
- Liedman, Sven-Erik (1995), "Liberalism in the Nordic Context", *"Liberalism". Seminars on Historical and Political Keywords in Northern Europe*, Renvall Institute, Helsingfors.

- Linderborg, Åsa (2001), *Socialdemokraterna skriver historia. Historieskrivning som ideologisk maktresurs 1892–2000*, Atlas akademi, Stockholm.
- Lönroth, Erik (1949), *En annan uppfattning. Essayer*, Bonnier, Stockholm.
- Lunden, Kåre (1992), *Norsk grålysning. Norsk nasjonalismen 1770–1814 på allmenn bakgrunn*, Det norske samlaget, Oslo.
- Lyllof, Kirsten (1999), "Kan laegeløftet gradbøjes?", *Dansk Historisk Tidsskrift*.
- Mjeldheim, Leiv (1984), *Folkerørsla som vart parti. Venstre frå 1880 åra til 1905*, Universitetsforlaget, Bergen.
- Moberg, Vilhelm (1970/1971), *Min svenska historia berättad för folket*, 1-2, Norstedts, Stockholm.
- Moland, Arnfinn (1999), *Over grensen? Hjemmefrontens likvidasjoner under den tyske okkupasjonen av Norge 1940–1945*, Orion, Oslo.
- Monrad, Jørgen Herman (1994), *Venstre i 125 år. 1901–1939: et land bygges op*, København.
- Mylly, Juhani (1980), "The Emergence of the Finnish Multi-party System", *Scandinavian Journal of History*.
- Nilsson, Göran B. (1994), *Ett namn att försvara. André Oscar Wallenberg III, 1866–1886*, Norstedts, Stockholm.
- Nilsson, Torbjörn (1994), *Elitens svängrum. Första kammaren, staten och moderniseringen 1867–1886*, Almqvist & Wiksell International, Stockholm.
- Nilsson, Torbjörn (2002), "Med historien som ledstjärna – Högern och demokratin 1904–1940", *Scandia*.
- Nilsson, Torbjörn (2004), *Mellan arv och utopi. Moderata vägval under hundra år, 1904–2004*, Santérus, Stockholm.
- Nilsson, Torbjörn & Sørensen, Øystein (2005a), *1905 – unionsupp-lösningens år. Nya perspektiv på ett svensk-norskt drama*, Carlsson, Stockholm och Oslo.
- Nilsson, Torbjörn & Sørensen, Øystein (2005b), *Goda grannar eller morska motståndare? Sverige och Norge från 1814 till i dag*, Carlsson,

- Stockholm och Oslo.
- Nilsson, Torbjörn (2009), "The lost Scandinavism – from Indian summer to Nordic winter", *Baltic Worlds*, 2009, vol. II:2.
- Norborg, Lars-Arne (1993), *Sveriges historia under 1800- och 1900-talen*, Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- Nordby, Trond (1991), *Det moderne gjennombruddet i bondesamfundet. Norge 1870–1920*, Universitetsforlaget, Oslo.
- Nørgaard, Erik (2007), *Jane Horney*, Gyldendal, København.
- Nyström, Per (1989), "Engelbrekts revolution", i *Historia och biografi: artiklar och essäer 1933–1989*, Arkiv, Lund.
- Olsen, Kåre (1999), "Da freden brøt løs. Norske myndigheters behandling av tyskerjenter, i Stein Ugelvik Larsen (red.), *I krigens kjølvann*, Universitetsforlaget, Oslo.
- Palme, Sven-Ulric (1960), "C F Pechlin i andra kammaren 1909", *Civibus et rei publicae. Festskrift till Georg Andréén*, Stockholm.
- Runcis, Maija (1998) *Steriliseringar i folkhemmet*, Ordfront, Stockholm.
- Schück, Herman (1994), *Engelbrektskrönikan. Tillkomsten och författaren*, Kungl. Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademi, Stockholm.
- Seip, Jens Arup (1963), *Fra embedsmannsstat til ettpartistat og andre essays*, Universitetsforlaget, Bergen.
- Seip, Jens Arup (1974), *Utsikt over Norges historie. 1*, Gyldendal, Oslo.
- Sejersted, Francis (1984), *Rettsstaten og andre essays*, Universitetsforlaget, Oslo.
- Sejersted, Francis (1993), *Demokratisk kapitalisme*, Universitetsforlaget, Oslo.
- Skovgaard-Petersen, Vagn (1985), *Danmarks historie V. Tiden 1814–1864*, Gyldendal, København.
- Steen, Sverre (1951), *Det frie Norge. 1, 1814*, Oslo.
- Stenius, Henrik – Turunen, Ilkka (1995), "Finnish liberalism", *"Liberalism". Seminars on Historical and Political Keywords in Northern Europe*, Renvall Institute, Helsingfors.

- Stråth, Bo (1990), "Liberalismen och moderniseringen av Sverige", *Liberala perspektiv. Vision och verklighet i historia och politik. Till Jör- gen Weibull sommaren 1990*, Wiken, Höganäs.
- Stråth, Bo (2005), *Union och demokrati. De förenade rikena Sverige och Norge 1814–1905*, Nya Doxa, Nora.
- Sørensen, Øystein (1988), *Anton Martin Schweigaards politiske tenk- ning*, Universitetsforlaget, Oslo.
- Sørensen, Øystein (1998a), "Hegemonikamp om det norske. Elitenes nasjonbyggingssprosjekter 1770-1945", i Sørensen (1998b).
- Sørensen, Øystein (red.) (1998b), *Jakten på det norske. Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet*, Gyldendal, Oslo.
- Trommer, Aage (1971), *Jernbanesabotagen i Danmark under den an- den verdenskrig. En krigshistorisk undersøgelse*, Odense University Press, Odense.
- Tydén, Mattias (2002) *Från politik till praktik. De svenska steriliser- ingslagarna 1935–1975*, Almqvist & Wiksell International, Stock- holm.
- Uglevik Larsen, Stein (1990), "Conservatives and Fascists in the Nor- dic Countries. Norway, Sweden, Denmark and Finland, 1918– 1945", i Martin Blinkhorn (ed.), *Fascists and Conservatives. The radical right and the establishment in 20th-century Europe*, Unwin Hyman, London.
- Valentin, Hugo (1968), *Frihetstiden inför eftervärlden*, Proprius, Stockholm.
- Vallinder, Torbjörn (1962), *I kamp för demokrati. Rösträttsrörelsen i Sverige 1886–1900*, Natur & Kultur, Stockholm.
- Wehler, Hans-Ulrich (1973/1991), *Det tyska kejsarriket 1871–1918*, Tiden, Stockholm. (tyskt original *Das Deutsche Kaiserreich 1871– 1918*, 1973).
- Weibull, Lauritz (1948/1949), *Nordisk historia. Forskningar och un- dersökningar*, Natur & Kultur, Lund.
- Zander, Ulf (2001), *Fornstora dagar, moderna tider. Bruk av och debat-*

ter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte, Nordic Academic Press, Lund.

Østerud, Øyvind (1978), *Agrarian Structure and Peasants Politics in Scandinavia. A Comparative Study of Rural Response to Economic Change*, Universitetsforlaget, Oslo-Bergen-Tromsø.

Samtidshistoriska frågor

Skriftserien sammanfattar och diskuterar viktiga samtidshistoriska skeenden och problem. I serien publiceras redigerade utskrifter från vittnesseminarier, forskningsrapporter samt konferensrapporter. Skrifterna kan beställas från publications@sh.se. De flesta skrifter i serien finns också att hämta i Digitala Vetenskapliga Arkivet, DiVA, <http://www.diva-portal.se>.

Nr 1 *Olof Palme i sin tid*. red. Kjell Östberg

Nr 2 *Kvinnorörelsen och '68*. red. Elisabeth Elgán

Nr 3 *Riv alla murar! Vittnesseminarier om sexliberalismen och om Pockettidningen R.*. red. Lena Lennerhed

Nr 4 *Löntagarfonderna – en missad möjlighet*. red. Lars Ekdahl

Nr 5 *Dagens Nyheter och '68. Minnesseminarium över Sven-Erik Larsson. Vittnesseminarium om DN och '68*. red. Alf W Johansson

Nr 6 *Kvinnorna skall göra det! Den kvinnliga medborgarskolan på Fogelstad – som idé, text och historia*. red. Ebba Witt Brattström och Lena Lennerhed

Nr 7 *Moderaterna marknaden och makten – svensk högerpolitik under avregleringens tid, 1976–1991*. Torbjörn Nilsson

Nr 8 *Upprorets estetik*. red. Lena Lennerhed

Nr 9 *Revolution på svenska – ett vittnesseminarium om jämställdhetens institutionalisering, politisering och expansion 1972–1976*. red. Anja Hirdman

Nr 10 *En högskola av en ny typ? Två seminarier kring Södertörns högskolas tillkomst och utveckling.* red. Mari Gerdin och Alf W Johansson

Nr 11 *Hur rysk är den svenska kommunismen? Fyra bidrag om kommunism, nationalism och etnicitet.* red. Mari Gerdin och Kjell Östberg

Nr 12 *Ropen skalla – daghem åt alla! Vittnesseminarium om daghemskampen på 70-talet.* red. Mari Gerdin och Kajsa Ohrlander

Nr 13 *Makten i kanslihuset – Ett vittnesseminarium om ett Regeringskansli i förändring.* red. Emma Isaksson och Torbjörn Nilsson

Nr 14 *Partnerskapslagen – Ett vittnesseminarium om partnerskapslagens tillkomst.* red. Emma Isaksson och Lena Lennerhed

Nr 15 *Vägar till makten – statsrådets och statssekreterarnas karriärvägar.* Anders Ivarsson Westerberg och Cajsa Niemann

Nr 16 *Sverige och Baltikums frigörelse. Två vittnesseminarier om storpolitik kring Östersjön 1991–1994.* red. Thomas Lundén & Torbjörn Nilsson

Nr 17 *Makten och trafiken i Stadshuset. Två vittnesseminarier om Stockholms kommunalpolitik.* red. Torbjörn Nilsson

Vittnesseseminarier vid SHI sedan 2003

2009

1989 med svenska ögon. Vittnen: Örjan Berner, Jan Blomqvist, Arne Ruth, Ingrid Thörnqvist.

2008

Trafiken och makten i Stadshuset. Vittnen: Annika Billström, Carl Cederschiöld, Lotta Edholm, Åsa Romson.

2007

Så byter Stadshuset färg. Vittnen: Sture Palmgren, Annika Billström, Stella Fare, Börje Berglund, Göran Långsved.

När Ryssland lämnade Baltikum – svensk säkerhetspolitik i österled 1991–1994. Vittnen: Jan Blomqvist, Lars Peter Fredén, Laila Freivalds och Håkan Holmberg.

Socialdemokratiska framtidsvisioner förr och nu.

Vittnen: Peter Gustavsson, Jens Henriksson, AnneMarie Lindgren, Nalin Peggul och Lena Sommestad.

2006

Var Baltikums sak vår? Svensk politik och diplomati 1989–1991. Vittnen: Birgitta Dahl, Enn Kokk, Hans Lepp, Peeter Luksep, Hans Olsson och Krister Wahlbäck.

Makten i kanslihuset. Vittnen: Gösta Gunnarsson, Ulf Larsson, Lena Noreland, Hjalmar Strömberg.

2005

Makten i Stadshuset – Stockholmspolitiker om samarbete och strid på 1990-talet. Vittnen: Carl Cederschiöld, Agneta Dreber, Ingemar Josefsson, Lennart Rydberg, Per Sundgren.

2004

Varför är vi här? Vittnesseminarium om Östersjöstiftelsen och Södertörns högskola. Vittnen: John Fürstenbach, Inge Jonsson, Benkt Kon-
nander, Gunnel Stenqvist, Carl Tham, Per Thullberg.

Partnerskapslagen. Vittnen: Eva Ahlberg, Jan Hammarlund, Maj-Lis Löow, Barbro Westerholm, Tobias Wikström.

Varför blev det så? Södertörns högskola under de första åren – vision och verklighet. Vittnen: Maria Bölzner, Ulf Ericson, Lennart Hellspong, Per Larsson, Lisa Öberg, Kjell Östberg.

2003

Ropen skalla – daghem åt alla! Vittnen: Rita Liljeström, Gertrud Schyl Bjurman, Göran Sidebäck, Gertrud Sigurdsen, Lena Strähle, Sanne Vils.

Grön politik – från kärnkraftsomröstningen till miljöpartiets bildande. Vittnen: Per Gahrton, Olof Johansson, Per Kågeson, Peter Larsson, Åsa Moberg, Ragnhild Pohanka.

A decorative graphic consisting of several overlapping, stylized Swedish and Danish flags. The Swedish flag features a yellow cross on a blue field, while the Danish flag features a white cross on a red field. The flags are arranged in a diagonal pattern across the page.

Samtidshistoriska institutet
Södertörns högskola
141 89 Huddinge

www.sh.se/shi

Samtidshistoriska frågor nr 18

ISSN 1650-450X
ISBN 978-91-89615-17-5

södertörns
högskola
UNIVERSITY COLLEGE